

the oldest description of remedies was from 1556. In Budva, too, the pharmacy was known already in 1685. There was a pharmacy in Prčanj, in a Franciscan monastery, in 1739.

There were quack doctors among people. In connection with epidemics, especially among children, the author mentioned women who were declared as »witches«.

TRUDNOĆA I POROĐAJ U KULTURI CRNOGORACA SELA LEPENAC

Petar PAUNOVIĆ

Prilikom boravka u okolini Mojkovca u Crnoj Gori više godina sam se raspitivao i slušao o ponašanju žena i ljudi ovoga kraja koje je vezano za trudnoću (i trudnicu), porođaj (i porodilju) i decu. Posebno sam obradio selo Lepenac (1), jer mi je ono bilo najdostupnije. Iako se može smatrati na prvi pogled da se radi samo o jednom selu, u stvari nije tako, jer su pojave o kojima će biti reči od šireg značaja i mogu važiti i za druge krajeve Crne Gore, pošto je sastav stanovništva u ovom selu takav da predstavlja delove mnogih crnogorskih bratstava, kao što su: Kući, Moračani, Čevljani, Molesori i dr. i doseljenika iz Hercegovine.

Najvažniji je utisak da je Crnogorka u ovom selu poštovana kao član porodice i društva, ali je od strane muža dosta zapostavljena žena i u mnogo čemu prepuštena sama sebi, a naročito u kućnim poslovima. Još uvek se mali broj ženske dece školuje, pa put ka emancipaciji ove hrabre žene vodi kroz školu, gde će steći obrazovanje i pravilne stavove prema zdravlju. Zbog situacije kakva je sada ona je sklona i da potceni sebe, kad kaže: »Žensko je prokletu; mora sve da radi«. Privržena je kući, ali i tradiciji, što se manifestuje i na njenom ponašanju u odnosu na trudnoću, porođaj, čuvanje deteta i druge važne pojave u njenom životu.

Običaji o kojima je reč sračunati su na to da obezbede zdravlje majke i deteta, ali često mogu da budu i uslov ili uzrok bolesti, jer se zasnivaju na neznanju i sujeverju. Sposobnost rađanja je na velikoj ceni i smatra se kao manifestacija zdravlja, pa žena praktično rađa sve dokle može.

Žena u ovom selu još uvek je daleko od lekara. Ona ima dosta dece u kući koju mora da gleda, a zatim i ne zna kada je ostala u drugom stanju, niti kada će se poroditi, pa se još uvek veliki broj žena porađa kod kuće. Mnogo zavisi i od prosvećenosti muža gde će se žena poroditi, jer on treba da je odvede lekaru.

Iz tabele 1 vidi se da se u Crnoj Gori još uvek jedna četvrtina Crnogorki porađa kod svojih kuća, daleko od bilo kakve stručne pomoći. Ta je pojava ranije bila mnogo izraženija, ali još uvek ni sada nije tako kao što bi moglo i trebalo da bude. Sve to govori za to da je tradicionalno ponašanje žene u odnosu na trudnoću i porođaj, kao i postupak s detetom veoma aktuelno, pa može biti štetno po njeno ili zdravlje deteta.

RAĐANJE PREMA STRUČNOJ POMOĆI 1961—1971.

	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.
SFRJ:											
Uz stručnu pomoć	228.853	226.587	232.882	238.345	253.060	258.283	255.129	260.243	265.285	260.829	277.354
%	53,6	54,3	56,6	58,8	61,4	64,0	64,8	67,4	68,7	71,1	73,3
Bez stručne pomoći	197.774	190.708	178.643	166.821	159.228	145.391	138.488	126.089	121.081	105.880	100.715
%	46,4	45,7	43,4	41,2	38,6	36,0	35,2	32,6	31,3	29,9	26,7
Slovenija:											
Uz stručnu pomoć	28.878	28.845	28.736	28.878	30.311	30.616	29.456	28.323	27.553	27.319	27.319
%	98,4	98,2	97,4	98,0	98,1	98,0	97,8	98,2	97,8	98,8	98,8
Bez stručne pomoći	455	515	754	593	602	636	655	509	606	355	355
%	1,6	1,8	2,6	2,0	1,9	2,0	2,2	1,8	2,2	1,2	1,2
Crna Gora:											
Uz stručnu pomoć	6.468	6.811	6.906	7.008	7.244	7.493	7.223	6.951	7.405	7.458	8.113
%	49,4	52,2	53,0	55,3	58,5	61,0	62,4	62,7	65,4	69,6	74,2
Bez stručne pomoći	6.615	6.242	6.121	5.663	5.148	4.794	4.353	4.140	3.915	3.261	2.814
%	50,6	47,8	47,0	44,7	41,5	39,0	37,6	37,3	34,6	30,4	25,8
Kosovo:											
Uz stručnu pomoć	6.949	7.066	7.104	8.383	8.928	9.748	10.877	11.705	12.327	12.986	14.839
%	17,0	17,0	17,0	19,5	20,4	22,8	24,5	26,0	26,3	29,0	31,3
Bez stručne pomoći	33.894	34.494	34.682	34.469	34.893	32.929	33.436	33.288	34.533	31.849	35.593
%	83,0	83,0	83,0	80,5	79,6	77,2	75,5	74,0	73,7	71,0	68,7

U ovom selu naročito je poželjno da žene rađaju mušku decu, kojoj se poklanja veća pažnja: školuju se, zapošljavaju i dr. Da bi žena radala mušku decu, smatraju da treba snošaj prve bračne noći da obavi ležeći na desnom boku. Priča se da je nekoj mladoj ženi, prve bračne noći, rekla sverkra: »Snao, ajde, okreći se na desni kraj!«, pa je posle radala samo muškarce. Ako se dogodi da neka žena iznenada rodi žensko dete, a nije pelene pripremila, »ne sme da snuje i pelene u toj pripremi«, jer će kasnije samo žensku decu rađati.

O polu deteta nagađa se pre rođenja na osnovu raznih pojava u ponašanju trudnice, na njenom telu, senzacija koje se odnose na plod koji nosi u utrobi i pojava na mužu. Tako veruju da se prema obliku i položaju trbuha može odrediti pol deteta pre rođenja. Ako je trbuh visok i istaknut — muško nosi, a ako je oboren dole — žensko! Ako muško nosi kažu: »Breme joj tu (ispod grudi)«, a kad nosi devojkicu, onda je žena »valjasta i laka — preskočila bi brdo«. Žene u ovom selu veruju da je lakše roditi muško dete, ali ga je teže nositi. I prema prvim pokretima ploda nagađaju kakav je pol deteta, pa kažu da će, »ukoliko dete oživi na desni kraj biti muško«, i obratno. Takođe se veruje da trudnica koja nosi muško dete voli miris duvana i kafe, »muža ne može da zamisli, a mrzi i sve drugo što je muškog roda«. Ovo verovanje ima sigurno svoje korene u averziji prema trudnoći i porodu, pa može biti shvaćeno kao neurotično ponašanje trudnice. Ako trudnica sanja da oblači odelo muža, brata ili nekog drugog muškarca — od svojih, ili uzima u ruke pištolj, rodiće muško. Dojke trudnice koja nosi muško dete u svojoj utrobi rumene su, a »ako devojkicu nosi, crne su kao da su glibave«. Ako nosi žensko ima pege po licu, ako nosi muško, mršava je. Koliko se želi muško dete vidi se i iz ovih stavova, jer je žena koja nosi muško lepša i bolje se oseća.

Ukoliko dojilja nosi u sebi novi plod, dete koje doji povraćaće ako je istog pola kao ono što joj je u utrobi.

Trudnoj ženi se mora ispuniti ono što zaželi, kako ne bi bilo zlo detetu. Tako veruju da ako se trudnoj ženi ne ispuni ono što poželi, detetu će izaći po telu »ospine«. Kad trudnica ranije uđe u dućan, ne bi je pustili da izađe, a da joj ne daju nešto »na čast«. Smatra se da je »veliki sevap ispuniti nosećoj ženi što želi. Ako bi trudna žena zaželela sat s ruke, mora da joj dâ, ali koja je pametna, nikad ništa ne želi«.

Kad trudnica izađe iz nečije kuće, za njom bace hleb, ali joj mogu i napakostiti iz zlobe ako za njom udare sekirom ili nožem o prag. Tada će roditi dete koje će imati rascepljenu usnu. Ako pak za njom bace zemlju, trnje ili nešto drugo, dete će kad se rodi jesti zemlju i drugo.

Ženi u trudnoći zabranjuju se razne stvari. Tako kažu da trudnica ne treba da pije u trudnoći iz boce, jer će joj dete posle podoja povraćati. Trudnica ne sme da jede vukojedinu (2), takođe ni krušku koju je »ptica ukljunula«, jer će detetu koje rodi izlaziti čirevi po koži. Takvi se čirevi leče »narodnim lijekom«. Uzmju lišaj s neznanog groba i meteno maslo, pa se po jedna šolja ovoga pomeša i time 2—3 puta dnevno namaže koža deteta. Umesto lišajeva s neznanog groba može se upotrebiti i nagorelo drvo od jasena.

Trudnica ne sme da jede ništa kradomice, jer će se dete roditi s belegom. Ako se dete rodi s belegom, veruje se da je srećno ako je ima na delu tela koje ne može da se vidi. Trudnica ne sme da diže teško, zatim ne sme gledati kada se dere jagnje da dete ne bude »čakarasto« (razroko). Ako gleda kako se zec dere, imaće dete koje rodi »zečke« (otvorene oči kad spava). Veruje se takođe da će se trudnica lakše poroditi ako radi, a prilikom muka porođajnih dobro je da dva tri puta preskoči i preko potoka. Ženi koja se teško porođa daju da popije čašu zejtina. Ponekad u tim slučajevima muž se sazuje, pa desnu cipelu stavi na levu nogu, a levu — na desnu.

Kada dođe vreme da se porodi, porodilja odabere ženu koja će joj pomagati pri porođaju (»u koju ne sumnja«). Obično joj pomaže starija žena u kući, najčešće svekrva, ali i muž »ako je sposoban i pametan«. Prilikom prikupljanja podataka neke žene su izjavile da bi to naročito volele. Tako se smatra da će se žena lakše poroditi ako je muž uzme za ramena i malo protrese. To može uraditi i drugi čovek, ako je u kući i ako je »navaćan« (srećan). Kažu: »muška ruka je navaćna«. Međutim, to se retko događa.

Kada se dete rodi, odmah mu preseku pupčanik i podvežu kosom iz glave. Ali, ako se dogodi da se prilikom podvezivanja pupčanika »zakači čapra«, onda pupčanik loše prirasta. Kad se pupčanik sasuš i otpadne, čuva se kao »oči u glavi radi zdravlja i sreće«.

Posteljici se pridaje veliki značaj, pa je bace na šljivu ili jabuku koja rađa, zbog plodnosti; a žene koje ne žele više da rađaju bace je u reku i kažu: »đavolu te predajem, neću više«. Ako se dete rodi s posledicom, kažu da je »zduač«, i veruju da ima »neku nebesku prirodu«. Desilo se jednom da je vihor takvog ubio, pa kažu »da ga je to nadjačalo«. Prema narodnom verovanju »zduač« je mudar, zna da proriče sudbinu, »da pomogne oko stoke«, da gasi uglevlje, da maloj deci piše amajlije i drugo.

Ako su roditelji grešni, veruje se da će žena roditi nakaze, za »čuljavost« veruju da je »u tragu« (nasledno).

Čim se dete rodi, kupaju ga u mlakoj vodi kao »ovčije mlijeko kad pomuzeš«. Posle kupanja vodu prospu uza stranu (napredak), a nikako niza stranu. Zatim dete poviju i uvežu povojem koji je najčešće crvene boje i u koji se ušiva komadić kisovine u obliku krsta i para. Ranije su povoj žene tkale, a sada ga kupuju. Zatim dete mažu garom i kažu: »Aaa, pogani jedna, što si se ulagudila«, želeći da ga tako zaštite od uroka.

Najčešće čuvaju dete u kolvci koja je »srećna ako je napravljena od jasenovog ili tisovog drveta«. Kolevka napravljena od drugog drveta nije dobra. Jedna kolevka može poslužiti da se sva deca jedne kuće u njoj podižu. Međutim, ukoliko se dogodi da prvo dete koje je rođeno u njoj umre, onda se kolevka baca ili dá sirotinji, a kupi druga. U kolvku stave »čubice od vune — od očiju«, a ispod deteta beli luk i otvorene makaze. Na lučac kolevke stavi se zvonce. Da ne bi što naškodilo detetu, posteljina i kolevka se ubace u »grlo džaka«, pa ako neka »kučka-veštica« baci pogled na nju i dete »ne može im ništa«. Ako se rode blizanci, za koje se veruje da su dar božji, njihove kolevke se primaknu jedna uz drugu da niko između njih ne može da prođe.

Majka ne doji novorođenče prva 24 sata, »jer nema mleka«. Prvo ga za- doji »ošećerenom vodom«, i to ovako: Majka uzme čistu krpu, umoči je u činiju ošećerene vode, pa je stavi u usta detetu, pa umoči, pa u usta, a kasnije kad dete nauči krpu da sisa onda se niz jedan od prstiju kojim se krpa drži sipa ošećerena voda ili mleko. Tako se radi i kad žena ne može dobro da doji. Smatra se da će žena dobro da doji dete »ako je zadovoljna, a kad je neka sekiracija, pa podoji dete — otruje ga«. Da bi žena imala dovoljno mleka preporučuju da jede kuvanu pšenicu.

Za dete koje povraća posle dojenja kažu da je lakomo, a ako u toku dojenja zasp i smatraju da je zdravo, što u medicinskom smislu reči nije baš ispravno. Takođe preporučuju da žena koja radi naporan po- sao treba malo da se odmori pre podoja i hladnom vodom protrlja dojke kako dete ne bi povraćalo.

Što se tiče dužine dojenja deteta, žene iz ovog sela rekle su mi da su decu dojile sve dok nisu »sama ljeba uzela«. Za decu koja dugo sisaju veruju da će biti krupna i jaka.

Vodi se računa šta žena u babinjama pije i jede. Kažu: »zbog bolova bolje je da pije rakiju«. Smatraju da nije dobro da pije vodu, jer će joj prsti nabreknuti. Od jela daju joj cicvaru (3), jaja i masenicu (4), kako bi dete bolje sisalo. Kako kažu, za 10 dana žena koja se porodila vodu ne pije. Meso je zabranjeno da jede za 40 dana, jer se veruje da će se slamarica ispod deteta ucrvljati.

Babinjaru posećuju »oni kojima je ona išla: kumovi, prijatelji, tetke...«. Donose joj poklone: robu, kapice i slično. »Kad su freške babinje, do- nose piće i slatkariju«. Kad posetioci babinjare dođu u kuću, kažu: »Sreć- na ti novina«. Ako je kći rođena, kažu: »Srećan zet«, a ako je muško: »Srećan sin«.

Treći dan posle porođaja žena ustaje i radi sve poslove. Kad rodi prvo dete, ne radi teže poslove za 40 dana, niti spava s mužem za ovo vreme. Ukoliko se dogodi da žena u ovom periodu dobije upalu dojke, veruje se da je to zbog toga što je popila dlaku u vodi. Radi lečenja teraju drugu, odrasliju decu da sisaju, ali mleko zatim ispljuju kako ne bi progutali dlaku (5).

Iz svega ovoga se vidi da se crnogorska žena još uvek u velikom broju slučajeva porođa kod kuće, a da pri tome radi svoga i zdravlja deteta postupa često tako da njihovo zdravlje može biti oštećeno. Tradicional- nost u vezi s pojavom trudnoće, porođaja i nege malog deteta je i pored svega još uvek prisutna. Uzrok ovome treba tražiti u činjenici da je crnogorska žena u mnogim životnim situacijama bila prepuštena sama sebi, pa je tražila sopstvena rešenja za probleme koji su dolazili, ne hteviši nikad da prizna da je pobeđena. Privilegija da se muškarci ško- luju i zauzimaju važna mesta u društvu učinila je da ona ostane po- strani. Danas se situacija donekle menja, ali je potrebno još mnogo ra- diti na emancipaciji crnogorske žene. Zdravstveno vaspitanje u školi i porodici koje traži veće angažovanje zdravstvenih i prosvetnih radnika, pre svih, učinilo bi da ona bolje upozna činioce od kojih zavisi zdravlje. Tada će se veći broj ovih žena porođati u bolnici i rado prihvatiti korisne

Tabela 2

POREKLO STANOVNIŠTVA SELA LEPENAC (OPŠTINA MOJKOVAC)

Toronim	Familija i broj kuća	Slave slavu	Poreklo (pleme)
Bumbulovo Brdo	Ristići 2 k. Pavelići 3 k. Zandovići 3 k. Vukovići 3 k.	Nikolj-dan Šćepan-dan Đurđev-dan Đurđev-dan	Kući Moračani Čevljani Čevljani
Buren	Nenaseljeno. Livade i letnji stanovi (katuni)		
Mačkate	Pandurice 3 k. Čorići 1 k. Pekovići 2 k.	Srđev-dan Đurđev-dan Šćepan-dan	Srđevdani doseljeni iz ok. Nikšića (iz Hercegovine) Čevljani, 10—15 kuća Čorića pripadaju Žarima Moračani
Oparenjak	Pejovići 2 k. Grbe 1 k.	Đurđev-dan Nikolj-dan	Čevljani Kući
Brežnje	Pantovići 4 k.	Nikolj-dan	Kući
Slavkova Glavica	Tomovići 5 k. Pejovići 2 k. Vukovići 1 k. Čorići 1 k. Petrići 1 k. Konatari 3 k. Četkovići 2 k.	Nikolj-dan Đurđev-dan Đurđev-dan Đurđev-dan Nikolj-dan Nikolj-dan Ćirilov-dan	Kući Čevljani Čevljani rođaci sa Vukovićima sa Bumbulovog Brda Čevljani, rođaci sa Čorićima sa Mačkata Kući Kući Moračani, iz sela Raško
Ravni Lepenac	Vuksanovići 2 k. Zindovići 1 k.	Arandelov-dan Đurđev-dan	Molesori, iz Hercegovine Čevljani, rođaci sa Zindovićima sa Bumbulovog Brda
Kolarevo	Vlaovići 4 k. Konatari 3 k.	Šćepan-dan Nikolj-dan	Moračani Kući, rođaci sa Konatarima sa Slavkove glavice
Vojново Brdo	Nenaseljeno, pod šumom		
Cer	Raonići 1 k. Krgovići 4 k. Draškovići 4 k. Gogići 1 k. Stanići 2 k.	Nikolj-dan Dmitrov-dan Lučin-dan Lučin-dan Nikolj-dan	Kući (?), doseljeni iz Korita koji pripadaju Kući Rovčani Hercegovci Kući

tekovine i znanja medicinske nauke koji se odnose na pomenute važne pojave u njenom životu, uprkos jakom uticaju tradicije.

Napomene i izvori:

1. Selo Lepenac: opis i poreklo stanovništva. Selo Lepenac je planinsko selo razvijanog tipa, gde je udaljenost jedne kuće od druge 500, 1.000 i više metara. Stanovništvo sela bavi se stočarstvom, a jedan broj odraslih muškaraca i devojaka radi »na državnom poslu«, dok su žene uglavnom u kući i bave se kućnim poslovima, čuvaju stoku ili obrađuju nešto zemlje na okućnici. Selo Lepenac prostire se na padinama planine Bjelasice i Burena, s leve i desne strane reke Lepenice, male, ali plahovite, posle pljuskova i s proleća kad se sneg topi. Uzanom dolinom tok reke Lepenice prati Jadranska magistrala, ili bolje rečeno onaj njen deo koji spaja Bijelo Polje i Mojkovac. Selo ima oko 110 kuća koje su rasute po brdima i njihovim glavicama. Na desnoj strani od reke nalaze se sledeći predeli: Brežje, Slavkova Glavica, Kolarevo, Vojново Brdo i Ravni Lepenac, iznad kojih se diže visoka kosa Uloševina koja navodno dobi ime po caru Urošu. S leve strane reke nalaze se: Buren, Bumbulovo Brdo, Mačkate, Oparenjak i Cer. U tabeli 2 vidi se poreklo 61 porodice nastanjene u ovom selu (6); — 2. Vukojedina: meso od životinje koje je ujeo vuk, a koje se koristi za jelo; — 3. Cicvara: sir, kajmak i mast se rastopi, zatim sipa postepeno u sud na vatri i meša. Ovome se dodaje brašno zagreva dotle dok se napravljena masa ne odvoji od zida, a zatim jede; — 4. Masenica: sir, mast i kajmak stave se u malo vode koja se zagreva dok proključa. Kad proključa, u to se sipa udrobljen bajat hleb, a zatim jede; — 5. Podaci su dobijeni prema pričanju Zorke Četković, stare 57 godina i Draginje Raonić, stare oko 50 godina koje su ukupno rodile i očuvale 17 dece, i drugih žena iz sela Lepenac; — 6. Podaci o poreklu stanovništva dobijeni su od Milutina Raonića iz sela Lepenac.

PREGNANCY AND DELIVERY IN THE CULTURE OF MONTENEGRINS FROM THE VILLAGE LEPENAC (ETHNOMEDICINE)

Petar PAUNOVIĆ

Several times, in 1971, 1972 and 1973, the author visited the territory of the community Mojkovac, and he noticed a number of customs related to pregnancy and delivery, i.e. mother and child, which were reflections of the health culture of that region.

The behaviour of population concerning these phenomena has a great importance, for it is reflected upon the health of mother and child, and still many women are delivered of a child at their own homes.

The brave and clever Montenegrin woman is still in the subordinate position to the man, and very often she is restricted with many taboos. So, she has the limited knowledge of many phenomena in her life, and very often she is influenced by tradition and comprehension of the older generations. On the basis of the mentioned data on the origin of the population, at the first moment we may think that it is a question of customs of inhabitants of one village. But, in the matter of fact,

in addition to some aboriginal families, there are families belonging to different brotherhoods settled down in Lepenac from different parts of Montenegro and Herzegovina. So, this paper presents a modest contribution to the acquaintance with the health culture of Montenegro.

DOPRINOSI LIJEČNIKA DUBROVAČKE REPUBLIKE
U ZBRINJAVANJU UROLOŠKIH BOLESTI U CRNOJ GORI
TIJEKOM XV I XVI STOLJEĆA

Jurica BAČIĆ

Među kirurškim bolestima srednjeg vijeka, kao što su fistule, kile, kostolomi i iščašenja, rane od uboda strijele i sl., vrlo često se spominju bolesti mokraćnih kamenaca. Još i danas je uvriježen naziv za urolitijazu »dalmatinische Krankheit«. Premda je vrlo teško ustanoviti kada je prvi put bolest mokraćnih kamenaca nazvana dalmatinska bolest, ipak možemo ustvrditi da je našim priobalnim pojasom, ako isključimo zarazne bolesti, »harala« litijaza.

Sam Amatus Luzitanus se čudi koliko mnogo ima bolesnika od urolitijaze u Dubrovniku i pokušava dati svoje tumačenje toj pojavi (1).

Od 1527. do 1532. god. u Dubrovniku boravi, ne bez medicinskog razloga, kirurg Mariano Santo, slavno ime srednjovjekovne medicine, pronalazač nekoliko kirurških instrumenata, a proslavio se svojom metodom vađenja kamenaca iz mokraćnog mjehura, kasnije nazvana »sectio Mariana« (2, 3). Godine 1534. u Veneciji piše raspravu: »De lapide renum et vesicae«, na temelju bogatog iskustva stečenog u liječenju uroloških bolesnika u našim krajevima (3).

Iz različitih ugovora što ih srednjovjekovni liječnici sklapaju s bolesnicima, te raznih sudskih srednjovjekovnih vještačenja, možemo dobiti grubi uvid o zastupljenosti urolitijaze među našom priobalnom populacijom (4).

Zadivljuje smjelost srednjovjekovnih operatera kad znamo kakvo je bilo skromno poznavanje anatomskih odnosa urogenitalnog područja, s jedne strane, a i objašnjenje uzročnosti infekta i postupaka koji su se provodili da se infekt i posljedice infekta rane pokušaju smanjiti, s druge strane.

Krivo bismo zaključili kad bismo smatrali da se bolest mokraćnih kamenaca liječila samo operativnim putem. Srednjovjekovna farmakologija je puna lijekova i savjeta kako da se spriječi stvaranje kamena u mokraćnim putevima, ili pak kojim sredstvima da se ublaže tegobe od već nastalog kamena (5).

Obilata i, danas gledajući, čudnovata ljekovita sredstva, kao što su »prah žeženog stakla«, »preparirana jareća krv«, »prah od skorpija«, »pepeo sažgana zeca«, »neoperušani vrapčić, spaljen i stučen«, uz izdašnu po-